

ЧОРНОБИЛЬ ЯК МІСЦЕ КОНКУРУЮЧОЇ ПАМ'ЯТІ

Телуха С. С.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, к.і.н., доцент, teluha.ss@gmail.com*

Аварія на ЧАЕС відрізняється серед інших, насамперед кількістю постраждалих від опромінення, а її наслідки, які проявляються в різних сферах життя, на собі відчуває вже не одне покоління. Чорнобильська трагедія – це не тільки техногенна катастрофа світового масштабу, велика радіаційна промислова аварія, це ще й ментальний вибух, який стався у свідомості громадян СРСР й спричинив суспільно-політичні зміни в суспільстві.

У даній публікації досліджується Чорнобиль як місце візуальної та ментальної пам'яті, як місце трагедії та конкуруючої пам'яті, які виникають у різних категорій постраждалих, що безпосередньо пов'язані з історією аварії на ЧАЕС та самим місцем.

Слід зазначити, що постраждалими вважаються ліквідатори, евакуйовані, вимушені переселенці та люди, які мешкають у зоні посиленого радіоекологічного контролю. Ці категорії постраждалих визначено на законодавчому рівні держави України, а саме Законом «Про статус та соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 1 квітня 1991 року. Цей закон змінювався, у нього вносились численні правки, які сьогодні виділяють такі категорії постраждалих від Чорнобильської катастрофи: 1-а категорія включає осіб з інвалідністю 3-поміж учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та постраждалих від Чорнобильської катастрофи, щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою, хворі внаслідок Чорнобильської катастрофи на променеву хворобу. До 2-ї категорії належать учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, які працювали в зоні відчуження: 1) з моменту аварії до 1 липня 1986 (незалежно від кількості робочих днів); 2) з 1 липня 1986 року до 31 грудня 1986 року не менше 5 календарних днів; 3) у 1987 році не менше 14 календарних днів; евакуйовані в 1986 році із зони відчуження (зокрема особи, які на момент евакуації перебували у стані внутрішньоутробного розвитку після досягнення ними повноліття), а також громадяни, які постійно проживали в зоні безумовного відселення з моменту аварії до прийняття постанови про відселення. 3-я категорія надавалася учасникам ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, які працювали у зоні відчуження 1) з 1 липня 1986 року до 31 грудня 1986 року від 1 до 5 календарних днів; 2) у 1988-1990 роках не менше 30 календарних днів; ті, хто працював на пунктах санітарної обробки населення та дезактивації техніки або їх будівництві не менше 14 календарних днів у 1986 році, а також постраждали від Чорнобильської катастрофи, які постійно проживали на територіях зон безумовного та гарантованого добровільного відселення на день аварії, або станом на 1 січня 1993 року прожили в зоні безумовного відселення не менше двох років, а на території зони гарантованого добровільного відселення – не менше трьох років. До 4-ї категорії належать люди, які постійно проживають або постійно працюють або навчаються на

території зони посиленого радіоекологічного контролю, за умови, що вони станом на 1 січня 1993 року прожили або відпрацювали або постійно навчалися в цій зоні не менше чотирьох років.

Аналізуючи зміст закону, слід зазначити, що поділ на категорії створив певний прецедент щодо мешканців Чорнобиля та тих людей, які прибули до зони підвищеної радіації для ліквідації наслідків аварії. Адже сам закон визначив і закріпив різницю у соціальних виплатах та пільгах, які залежать від того, до якої категорії постраждалих належить людина. Цей поділ самі постраждалі вважають несправедливим, він викликає серед них невдоволення.

Дізнатися, що саме думають різні категорії людей, пов'язані з подіями 26 квітня 1986 року, нам допоможе метод усної історії та архів, який збирала і продовжує збирати Чорнобильська історична майстерня, яка знаходиться у місті Харкові. Враховуючи, що архів містить усноісторичні записи ліквідаторів, евакуйованих та переселенців, розглянемо ці категорії постраждалих.

Коли говоримо про людей, для яких Чорнобиль, Прип'ять та прилеглі території є рідним домом, та про людей, які приїхали сюди як ліквідатори на певний термін, слід враховувати, що ці люди мають різне ставлення до місця події, відповідно їхні спогади також різні та наповнені різними сенсами. Для ліквідаторів місце Чорнобиль пов'язане із виконанням обов'язку перед країною, для людей, які там жили – це рідний дім, земля, будинок, який вони втратили.

Спогади Л. М. Базієвої свідчать, що Чорнобиль для неї та її сім'ї був домом, втративши його, вони стали сиротами. Після аварії їх розселили, вони роз'їхалися по всій Україні: сестра в Мукачево, батьки до Одеси, і це стало для неї психологічною травмою. Під час інтерв'ю вона наголошує, що ліквідатори були у кращому становищі, ніж евакуйовані, адже вони повернулися до своїх будинків, своїх близьких, а переселенці втратили своїх родичів, друзів.

Ліквідатори також із певною теплою та здивуванням згадують, яким гарним було місце Чорнобиль, коли вони його побачили вперше, приїхавши на виконання ліквідаційних робіт. Зокрема, доктор-лаборант Л. Н. Глуховська згадує: «Природа там надзвичайно гарна. Вона якась своєрідна, може бути не яскравою красою, але така українська природа, як Полісся. Так, ось як у Лесі Українки з дитинства щось згадує, десь у чомусь. Звісно, я не можу сказати про все. Але ось те, що я бачила там, коли ми йшли там на роботу – там якісь хороші хатинки, такі дуже акуратні. Це ж під Києвом. Це було за радянських часів престижно. Люди непогано жили тоді, і це було справедливо».

Аналізуючи спогади ліквідаторів і переселенців, можна побачити деякі конфліктні моменти та певну «боротьбу пам'ятей», «боротьбу визнання» суспільства, вшанування та меморалізації. Інтерв'ю містять чимало сюжетів, де ліквідатори практично не згадують про переселенців, а переселенці ображені та недооцінені, бо про ліквідаторів у суспільстві більше говорять, їх більше пам'ятають, вони герої, а переселенці – ні.

Такі особливості конкуренції жертв засновані на матеріальних та соціальних ресурсах, згідно з дослідженнями не створюють ґрунт для більшої травматизації сторін, а навпаки служить тому, що жертви, згідно думки соціолога М. Нуру та його

колег, можуть реально конкурувати за межами групи над тими, хто постраждав більше. І така конкуренція має психологічну користь, допомагаючи людям долати конфлікт.

Історія Л.М. Базієвої, яка була евакуйована, дуже емоційно свідчить про те, що саме переселенцям не приділяють гідної уваги й недооцінюють їх переживання: «...Шанують ліквідаторів, вони отримують великі пенсії... Їм дежким і машини і квартири подавали». При цьому вона постійно підкреслює недостатню увагу держави та суспільства до них, до їх переживань під час переїзду, адаптації до нових умов життя: «Дали квартиру, і дякувати Богу. А я, я хворію на душу – за що? (продовжує плакати)». Подібні думки також простежуються в розповіді Майоренко Тетяни Петрівни: «Але ми виступаємо... заходи біля пам'ятника, мітинг у нас завжди двадцять шостого квітня... Лише лихо в тому, що ніхто не згадує жертв чорнобильської катастрофи, тобто громадянського населення. Адже громадянське населення, воно, на мою думку, не гірше постраждало, ніж учасники наслідків аварії. Тому що він виконав свою роботу і поїхав, адже ми також знаходилися на тій території, де вони у нас були у відрядженнях, де вони також виконували роботу. Адже ми там знаходилися не день, не два, а роки! І громадянське населення щось дуже мало згадує. І тому це ініціатива вже громадських організацій, тому ми беремо на себе цю ініціативу, ми про себе самі говоримо. Бо навіть якщо виступає Голова обласної адміністрації, то він говорить про ліквідаторів, ліквідаторів, ліквідаторів. Бо це всі говорять і це у всіх на очах, на слуху».

Подані цитати є певним прикладом, який говорить нам про травматичне минуле, яке пережили їхні автори. Ця травма проявляється в розповідях про ті конкуруючі жертви, в яких вони бачать себе, порівнюючи переселенців з ліквідаторами. При цьому слід зазначити, що створення образів жертви відбувається всередині самих постраждалих, це починає закріплюватися у колективній свідомості переміщених та евакуйованих. На думку соціологів, жертвами в даному випадку є нашарування різних образів, які набувають трагічного сенсу лише в результаті складання певного соціального контексту та здійснення культурних практик віктимізації. Пантеон значущих для спільноти жертв може поповнюватися, а може скорочуватися, причому підставою для подібних дій найчастіше є не отримання нових знань про минуле, що змінюють його сприйняття, а зміна того контексту, в якому віктимний образ набув особливого значення. Подолати конкуруючих аспектів пам'яті між різними категоріями постраждалих допоможе суспільство, яке зберігає пам'ять про всіх учасників трагедії та створює умови для налагодження діалогу, що лишається перспективним напрямком на різних рівнях вшанування пам'яті та історичних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Людмила Миколаївна. Дані інтерв'ю: аудіо-інтерв'ю російською мовою; Ф.2; справа 2; дата проведення інтерв'ю 30.05.2013 і 14.06.2013; загальна тривалість запису – 00:55:38. Режим доступу: http://1986.org.ua/uk/archive/memories/%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D0%B0_%D0%B1%D0%B0%D0%B7%D1%96%D1%94%D0%B2%D0%B0 (Дата звернення 5.04.2022).

2. Глуховська Лідія Михайлівна. Дані інтерв'ю: аудіо-інтерв'ю російською мовою; Ф.1 «Інтерв'ю з ліквідаторами аварії на Чорнобильській атомній електростанції»; справа 65; дата проведення інтерв'ю 08.08.2014; інтерв'юер – Наталія Козлова; тривалість запису 00:50:27. Режим доступу: http://1986.org.ua/uk/archive/memories/%D0%BB%D1%96%D0%B4%D1%96%D1%8F_%D0%B3%D0%BB%D1%83%D1%85%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0 (Дата звернення 16.01.21)

3. Ликов О.М. Дані інтерв'ю: аудіо-інтерв'ю російською мовою; Ф.1 «Інтерв'ю з ліквідаторами аварії на Чорнобильській атомній електростанції»; справа 137; дата проведення інтерв'ю 11.09.2015; інтерв'юер – Наталія Козлова; тривалість запису 00:28:16. Олександр | Чернобыльская историческая мастерская (1986.org.ua) (Дата звернення 5.04.2022).

4. Майоренко Т. П. Дані інтерв'ю: аудіо-інтерв'ю українською мовою; Ф. 2; справа 13; дата проведення інтерв'ю 11.07.2017; інтерв'юер – Вікторія Науменко; тривалість запису 01:09:29.Тетяна | Чернобыльская историческая мастерская (1986.org.ua)

5. Noor, M., Brown, R., & Prentice, G. (2008). Prospects for intergroup reconciliation: Social-psychological predictors of intergroup forgiveness and reparation in Northern Ireland and Chile. In A. Nadler, T. E. Malloy, & J. D. Fisher (Eds.), *The social psychology of intergroup reconciliation* (pp. 97–114). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195300314.003.0006>

ДОСЯГНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ У XIX СТ.

Ткаченко С. С.

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, к.і.н., професор, sveetulia1@gmail.com*

У сучасних умовах багато уваги приділяється дослідженню наукового спадку видатних, відомих українських учених, що творили у XIX - на початку XX ст. Результати цих досліджень актуальні й на сьогодні, і є важливими для відтворення української історії науки й техніки. XIX ст. ознаменувалося стрімкими процесами у розвитку освіти та науки в Україні. З моменту відкриття перших українських університетів (Харківського, Київського, Одеського та Чернівецького), а далі перших вищих технічних навчальних закладів, спостерігається зростання інтересу до природничих, математичних, медичних наук, національної історії, традицій, культури українського народу. Набував все більшого поширення новий спосіб організації наукових досліджень, пов'язаний зі створенням науково-дослідних лабораторій та інститутів, які мали відповідну технічну базу для виконання наукових робіт. Відбувалися подальше зближення науки з виробництвом, інтенсивний прогрес у технічних науках.

Істотний внесок у математику і механіку зробили вчені Харківського університету [1]. Серед них найвідомішими були О.М. Ляпунов та його учень В.А. Стеклов. Основні праці О.М. Ляпунова присвячені небесній механіці,